

sorsának ismeretében, illetve ismertetésében is. Másutt megtudjuk azt is, hogy Gentile 1928-ban Manzoni és Leopardi egymás mellé helyezi az új Itália etikájának előfutáiraiként. Gentile Leopardija „a szívekben lángra lobbantotta az életbe, az ére-nyekbe vetett hitet”. A későbbiekben Gramsci, Michelstaedter és Thovez Leopardija is terítékre kerül. Anna Di Somma a milánói Grassi filozófiájának kialakulásában bukkan Leopardi-nyomokra, kiváltképpen a „teoria dell’illusione” gondolatkör kapcsán. Grassi úgy vélte, hogy Leopardi gondolata távol áll az absztrakt metafizika racionalizmusától, ezért munkásságának vizsgálatakor hasznosabb lenne az illúzió–unalom, az öröm–fájdalom, vagy a természet–szenvedély fogalompárokra koncentrálni. Szerinte Leopardi erőteljesen kritikus álláspontot képvisel a racionalista optimizmussal és a modern civilizációval szemben. Talán sokak számára újdonság lesz, hogy az antifasiszta Trentin Leopardit választotta, hogy a náciizmus-fasizmus elleni ellenállásra, a szabadság szeretetére, a harc szükségességére és olyan kollektív tudatosságra szólítson fel, amely bár a közösért harcol, de soha nem hanyagolja el az egyént sem. Trentin szemei előtt Leopardi betegsége egy döbbenetes (ön)megismerési folyamatá alakul át. Lenyűgözi őt az, ahogy Leopardi büszkén vissza tudta utasítani (bal)sorsát. Ezért igazi hőssé válik a szemében, ő lesz a bátorság és az erő jelképe, a megingathatatlan büszkeség példája. David Jérôme szerint a román Cioran és Leopardi esetében az irányelvek és a közös fogalmi rendszer az összekötő kapocs: a nulla intuíciója, az unalom élménye és az illúzió lényegi szerepe az emberi életben. Mindezen túl a „módszerük” is egybeesik, és ez a szkepticizmus, amellyel kapcsolatban Cioran így fogalmaz: „a szkepticizmus módszeres zuhanás a mély szakadékba”.

A Laboratorio Leopardi csoport beszámolója zárja a fejezetet, amely egy interdiszciplináris szeminárium eredményeit mutatja be röviden. A kognitív tudományok, a biológia és a fizika képviselőit is bevonták egy összetett, sokoldalú Leopardi-olvasat megvalósításához. Szerepet kapott a kvantumfizika, a káoszelmélet és a komplexitás-elmélet is. Meglepően sok összefonódást és találkozási pontot fedeztek fel. A matematikai reflexiók mellett természetesen a filozófiai megközelítés sem maradhatott ki, de, ahogy arra fény derült, a kettő gyakran teljesen egymásba simul.

Ne feledjük el, hívják fel a figyelmet a szerzők, hogy milyen fontosak voltak Leopardi számára a rendszer, az ellentmondás, a hiba és a lehetőség fogalmai, melyek az eljövendő 20. században vezető szerephez jutnak majd a szellemi élet legtöbb területén. Izgalmas, újszerű megközelítéseket olvashatunk, amelyek megvilágítják a Leopardi-univerzum eddig fel nem fedezett régióit, vagy legalábbis a hozzájuk vezető utakat. Ezen felfedezések együttesen egy átfogóbb, rendszerezettebb és átláthatóbb összkép ígérétevel kecsegtetnek. Van még teendő.

A *Rendezők és fordítók* című, igen rövid, utolsó fejezetben Nelo Risi 1980-ban vászonra vitt Leopardijáról olvashatunk, melyben Risi a *L’infinito* és a *Zibaldone* megszületésének mentális-lelki hátterét mutatja be. Zárásként Gilberto Lonardi rövid, ámde igen érdekes elemzést tár elénk: Giovanna Bemporad díjnyertes és Leopardi, 1816-os részleges *Odüsszeia*-fordítását veti össze. Odüsszeiájával Leopardi magasra dobta fel a labdát, s csak száll, száll, és még mindig és azóta is száll. Nem Homérosztól hozzá, hanem éppen fordítva, tőle Homéroszhoz.

 HELKON

DÁVID KINGA

kinga.david@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7367-0318

Dante ALIGHIERI. *Komédia I.: Pokol: Kommentár*. Szerkesztette KELEMEN János, NAGY József közreműködésével. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2019. 554.

A Magyar Dantisztikai Társaság példa nélküli vállalkozásának és tizenhat évnyi megfeszített munkájának köszönhetően végre kézzelfogható valósággá vált a modern magyar Dante-kommentár első darabja, a *Pokol*. (A szerzők Berényi Márk, Draskóczy Eszter, Hoffmann Béla, Kelemen János, Mátyus Norbert, Nagy József és Tóth Tihamér, a borítón szereplő Dante-portré és a belső illusztrációk Olbert Mariann munkái.)

Az *Előszó*ban lefektetett célkitűzés szerint a *Kommentár* átfogó képet kíván adni a Dante-kutatásokról, s benne a magyar dantisztika legfontosabb eredményeiről, de ugyanígy a megszólított közönség is széles spektrumot ölel fel: a laikus olvasótól

az egyetemi hallgatón át a kutatókig. Ennek érdekében olyan struktúrára volt szükség, amely egyrészt képes a *Komédia* keretein túlnőve a megértés aktusát hermeneutikai szöveghálóban elhelyezni, másrészt alkalmasnak bizonyul a befogadást irányított módon, fokról fokra felügyelni.

A kötet kommentárjainak felépítésében az egyes elemek az elemző-értelmező olvasás egymásra épülő lépéseinek felelnek meg, négy nagyobb egységet különítve el bennük. A *Bevezetés* a betű szerinti jelentésből kiolvasható *diegézis* szintjén ragadja meg a narrációt, funkciója az olvasó orientálása a szövegben a *mű globális felfogása* érdekében. Erre következik a tényleges kommentár, amely három egymást követő lépésben valósul meg. Elsőként a Petrocchi-féle *antica vulgata* szövegét sorról sorra követő parafrázist találjuk, amely a *betű szerinti megértést* szolgálja, ahogyan a hozzá kapcsolódó kommentárok gazdag jegyzetapparátusa is jórészt ennek kibontására koncentrálna. A jegyzetek másik része az *extratextuális* zónákból átemelt – jellemzően életrajzi vagy történelmi-politikai vonatkozású – információkkal a vonatkozó passzusok *történeti jelentését* magyarázza, megint mások az *allegorikus és morális (titkos) jelentéseket*. Itt kerülnek megjelenítésre a Dante-exegézis eredményei is, s bár a *Komédia* poliszémiája és a jelentéstudajdonítás szubjektív meghatározottsága adott ponton divergáló értelmezéseket szül, következésképp a több lehetséges jelentés közüli választás egyben az adott értelmezés melletti állásfoglalást is jelenti, az olvasó nem marad le az alternatív jelentések megismeréséről: a további tájékozódás céljából zárójelben megadott metaadatok kimutatnak más olasz és nemzetközi kommentárokról, *lecturákról*. Ezzel döntéshelyzetbe kényszerítik, azaz bevonják a jelentéstudajdonítás folyamatába az olvasót, a kommentár szövegét pedig kimozdítják a rögzítettség és a lezártág állapotából. Ehhez hasonlóan a rejtett jelentéseket feltáró jegyzetek csoportjába tartoznak a *Komédián* belüli, illetve Dante egyéb műveivel alkotott intratextuális, másrészt a dantei műveken kívülre mutató, más szerzők szövegeivel létesített intertextuális utalások. A rész-egész egymásra reflektálásában a behívott (*Komédián* belüli) szöveghelyek és/vagy (*Komédián* kívüli) szövegek szétfeszítik a *Pokol* kereteit. Az olvasó meghívást kap a bennfoglaló és bennfoglalt művek kontextusképző mechanizmusának feltárására, egyben kizárólagos lineá-

ris olvasásmódjának felülbírálására. A megértést kísérő jelentéstudajdonítás tehát nem redukálható egyenesvonalú értelemfeltárára. A *Pokol* szövege olyan nyugvóponttá válik, amelyből az intra- és intertextuális kapcsolatok mentén való eltávolodást a megérkezés és a visszacsatolás követi. S hogy az elbeszélő Dantét követve mindig tudjuk, hol járunk a *vertikális és horizontális* barangolás hullámveréseiben, jóleső érzés időről időre megtérnünk az utazó Dantéhoz, akár úgy, hogy visszalopozunk az adott ének *Bevezetéséhez*.

Láthatjuk tehát, hogy a parafrázis és a jegyzetek formájában megjelenő kommentárok a befogadás analitikus fázisát képviselik, így a jegyzetek után következő *Értelmezés* a szintézis igényével lép fel. Az értelmezéshagyomány, a kritikai kitekintés és bizonyos textológiai kérdések tárgyalása mellett itt jelenik meg a saját értelmezés is, sokszor nemzetközileg is jelentékeny egyéni produktumokkal. Tulajdonképpen ezek összessége adja a mai magyar dantológia által kialakított, eltérő egyéni stratégiák mentén kirajzolódó értelmezői univerzumot. Egyes olvasatok inkább a nemzetközi kritika eredményeinek tudós compilálásában jeleskednek, míg a szerzői hang a háttérből igazgatja a maga *lecturájának* kialakításához segítségül hívott gazdag ismeretanyagot (Berényi Márk, Nagy József). Más kommentárok szerzőjében szerencsésen találkozunk a filológusi és a kritikusai attitűd, miközben természetesen könnyedséggel vezeti olvasóját a szöveg mélyrétegeinek labirintusában, mintegy közös gondolkodásra invitálva a jelentések feltárásában (Mátyus Norbert). Megint másik szerző a szöveg hermeneutikai gazdagságát a tőle megszokott világgossággal explicitálja, a kritikai előzményeket, a szöveg által kínált filozófiai és esztétikai kérdésfelvetéseket, valamint a saját olvasatát harmonikus egységbe rendezi, így kommentárjai a Dante-kutatással töltött hosszú évtizedek eredményeinek párlatává, a monográfiákban kielélt koncepció mindenki számára érthető szintézisévé válnak (Kelemen János). De ott érződik a személyes jelenlét azokban az értelmezésekben is, amelyek a Dantéval töltött magányos órák és beszélgetések, a szellem megértésre tett erőfeszítései nyomán öltöztek formát. Szerzőjük a narrátor Dante emlékgubyrainak mélyébe veti magát, hogy szóra bírja a szöveget, miközben a történések és a narrátorfőszereplő pszichológiájának tüpontos realizmusával megrajzolt vázát a feltárt filozófiai és poétikai

jelentések érzékeny kromatúrája fedi (Hoffmann Béla). Van olyan ének, amelynek szerzője egy-egy hermeneutikai olvasatot helyez precíz részletességgel feltárt értelmezése középpontjába, benne a politikus vagy a teológus Dante alakját domborítva ki, de semmiképpen sem zavaró egyensúlyvesztést okozó módon, sőt magabiztosan diszponálva a szöveg és a szakirodalom fölött (Tóth Tihamér). Külön öröm, hogy a kommentátorok sorában felfedezhetünk egy női „hangot” is, akinek *lecturáit* jól azonosíthatóvá teszi a klasszikus hagyománnyal való kötődések gazdag és elmélyült megjelenítése, ami nemzetközi kontextusban tekintve is figyelemreméltó (Draskóczy Eszter). E példák tanúsítják, hogy a szöveg a Szerző és az Olvasó dialógusában bontakozik ki, s minthogy ez utóbbi viszonya szükségszerűen magán hordozza a személyesség jegyét, a problémaorientáltság és az egyéni érzékenység beépített szűrőkként működnek az értelmező alany és az értelmezés tárgya között.

Egy többszerzős *Kommentár*, amilyen a magyar is, szükségszerűen nagyobb heterogenitást mutat, mint egyszerezős társai. Ám az értelmezői hangok polifóniáján át épp Dante értelmezhetőségének gazdagsága szólaltatható meg a lehetséges olvasatok széles spektrumát tárva fel a magyar olvasó előtt. E leplezetlen többszólamúságban pedig a szerzők alkalmat találnak arra, hogy a magyar dantisztika nagyjai mellett szót kérjenek a jövő dantológiáját meghatározó fiatalok is, így a szövegeket a generációk közötti stafétabot átadásának szimbolikus képe fűzi egybe. Mégis, számomra a *Dante-kommentár* legnagyobb értéke a felvállalt *küldetességében* rejlik. Példaként szolgálhat a teljes magyar filológia számára, hogy egyszer ugyanilyen formában tárja eléink a nyelvezetükben és gondolatainkban egyre távolabb kerülő klasszikusainkat, hogy az általuk közvetített értékek valóban jelenvalóvá váljanak életünkben.